

В.В. Майко

**РАННЬОХРИСТИЯНСЬКА
ЗНАХІДКА НА САЛТОВО-
МАЯЦЬКОМУ ПОСЕЛЕННІ
ТЕПСЕНЬ У ПІВДЕННО-СХІДНОМУ КРИМУ**

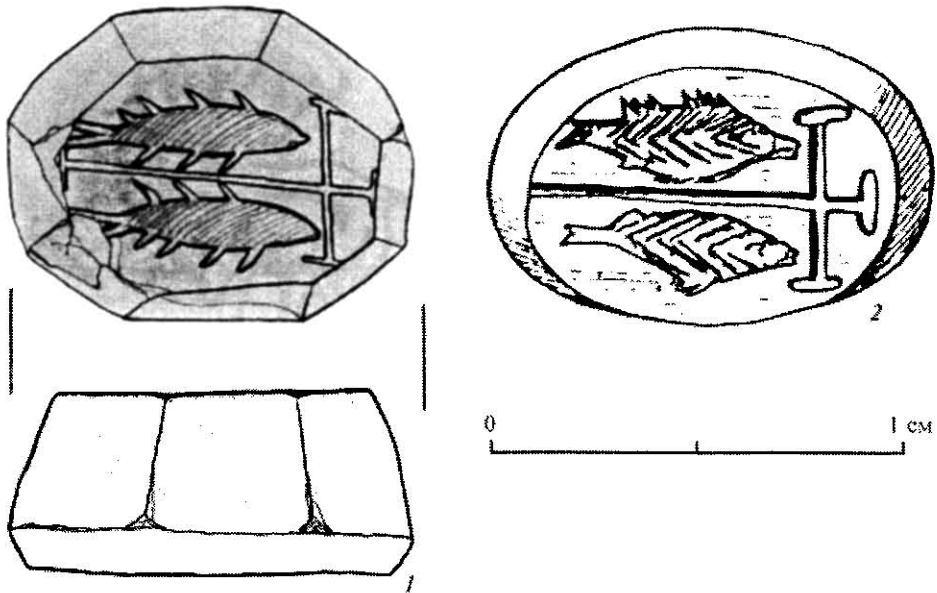
У 2001 р. під час розкопок відомої середньовічної салтово-маяцької пам'ятки Криму на плато Тепсень біля Коктебелю було знайдено сердоликову вставку до персня ранньохристиянського періоду. Виявлено її було під час розкопок приміщення піфосарію, що відкрито та частково досліджено ще у 2000 р. ¹. У процесі вивчення цього об'єкта в 2001 р. під час вибирання заповнення піфоса № 2 і було знайдено цю невелику річ. Приміщення піфосарію, типового для праболгарських старожитностей Криму, за виявленим матеріалом датується серединою IX — першою половиною X ст.

Вставка, що публікується, є невеликим (9,5 × 7,5 мм за товщини 4,9 мм) предметом, виготовленим із сердолику. У нижній частині вставки традиційно є залишки слідів від жуковини самого персня. Найцікавіше — це сюжет, зображений на ньому. По центру вирізано хрест подовженої форми з перехрестям на кінцях та дві симетрично розташовані риби по сторонах хреста (рисунок). Додамо, що вставка має восьмигранне огранування, яким частково пошкоджено зображення верхнього та нижнього перехрестя подовженого хреста.

Немає жодних сумнівів, що знахідка повністю аналогічна вставці, яку було виявлено у поховальному інвентарі Новоотраденського могильника на березі Азовського моря (м. 36) ². Проте, як добре відомо, той перстень мав сердоликову вставку овальної форми ³. Повна аналогія християнського сюжету та практично однакові розміри нашоують на думку, що вони викарбувані одним майстром. Орієнтуючись на ранньовізантійські аналогії з Константинополя, де на вставці схожі за формою риби розташовані симетрично по сторонах якоря, що властиво саме для ранньохристиянського мистецтва, та беручи до уваги загальну дату некрополя, новоотраденську вставку датуємо не пізніше 70-х рр. III ст. Подібну вставку у перстень, що датується II—III ст., знайдено й у поховальному інвентарі могильника у Кеппах ⁴. Правда, тут хрест має T-подібну форму теж із двома рибками під верхньою поперечною.

Постає закономірне питання про зв'язок тепсеньської вставки з матеріалами цієї пам'ятки. Нагадаємо, що згідно з повідомленнями Н.С. Барсамова, на поселенні у підйомному матеріалі було зафіксовано чорно- та червонолаковий посуд невідомого датування ⁵. Втім протягом усіх років стаціонарних досліджень було знайдено всього три невеликі фрагменти ніжок амфор, які датуються приблизно IV ст. до н. е. Причому дві з них знайдено за межами городища. У культурному шарі трапляються окремі знахідки, які можна датувати серединою VII ст. (пряжка, фрагменти так званих колхідських амфор із гострим дном та пізнього червонолакового посуду). Разом з тим відомо, що найраніші датовані монетами поховальні комплекси належать до середини VIII ст. Показове те, що матеріали більш раннього часу були відсутні і під час проведення докладних підводних досліджень у Коктебельській затоці.

Крім того, до цього часу на Тепсені та усіх інших салтівських пам'ятках Південно-Східного Криму були відомі лише напівсферичні, майже завжди скляні синього та зеленого кольору вставки у персні та хрести. Із матеріалів досліджень Західного

Сердолікові вставки у персні з розкопок на Тепсені та з поховання Новоотрадненського некрополя. 1 – приміщення піфосарію на Тепсені (піфос 2); 2 – поховання 36 Новоотрадненського некрополя

некрополя Тепсеня походять дві скляні вставки із зображенням стилізованих птахів⁶. Слід зауважити, що подібне огранування невідоме й у середньовічного населення Південно-Західного Криму. Так, під час дослідження Скалістенського некрополя було знайдено вставки з типовим християнським сюжетом, але винятково овальної форми, які датуються не раніше другої половини VII ст. Не раніше того часу є й унікальні зображення хреста і виноградної лози, а також св. Георгія зі списом і птахів на персях цієї пам'ятки⁷. Незважаючи на вищевикладене, огранування нашої вставки належить до більш пізнього, можливо салтівського, часу.

З'ясування причин появи цієї вставки на пам'ятці — тема окремого дослідження. Проте знахідка такої раритетної навіть для християнства VIII—IX ст. речі дає зайву змогу припустити важливість Тепсенської пам'ятки як релігійного православного центру. Це ще один аргумент на користь локалізації на цьому місці легендарного центру Фулльської єпархії.

¹ Майко В.В. Археологические исследования на плато Тепсень в 2000 г. // Археологічні відкриття в Україні 1999—2000 рр. — К., 2001. — С. 159—160.

² Арсеньєва Т.М. Некрополь римського времени у дер. Ново-Отрадное // СА. — 1963. — № 1. — С. 194; Арсеньєва Т.М. Могильник у деревни Ново-Отрадное // МИА. — 1970. — № 155. — С. 82—149; Кругликова И.Т. Киммерик, сельская территория // Античные государства Северного Причерноморья. Археология СССР с древнейших времен до средневековья в 20 томах. — М., 1984. — С. 71—77.

³ Арсеньєва Т.М. Некрополь римського времени... — С. 195. — Рис. 3.

⁴ Хришановский В.А. Раскопки некрополя Китея // Археологические исследования в Крыму 1993 год. — Симферополь, 1994. — С. 264. — Рис. 2.

⁵ Барсамов Н.С. Сообщение об археологических раскопках средневекового городища в Коктебеле 1929—1931 гг. — Феодосия, 1932. — С. 2—3.

⁶ Баранов И.А. Таврика в эпоху раннего средневековья (салтово-маяцкая культура). — Киев, 1990. — С. 120. — Рис. 44, 26, 28.

⁷ Веймарн Е.В., Айбабин А.И. Скалистинский могильник. — Киев, 1993. — С. 47. — Рис. 28, 13; С. 77. — Рис. 52, 23; С. 92. — Рис. 64, 4.

Одержано 13.11.2001